

ČITAJUĆI »ILOČANIN«¹

0. Potkraj XIX. st. doseže svoj vrhunac utjecaj hrvatskih vukovaca u hrvatskome jezikoslovlju, napose u normiranju i kodificiranju hrvatskoga standardnog jezika. Prvo njihovo normativno djelo, Hrvatski pravopis Ivana Broza (Zagreb, 1892.), u hrvatsku pismenost uvodi fonološki koncipiran pravopis koji je prvo iz tadanjega hrvatskog školstva i službenih vladinih izdanja potisnuo dotada od preporoda prevladavajući tradicionalni, u osnovi morfološki (etimološki, »korijenski«) koncipiran pravopis.

Drugo važno vukovsko normativno djelo, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika Tome Maretića (Zagreb, 1899.), s jedne je strane vrlo uspjeła dosljedna afirmacija mladogramatičarskoga tipa gramatikografije, dok je s druge zanemarivanje cjelokupne dotadanje hrvatske književnosti i inauguriranje vukovskih pogleda na književni jezik, korpusno snažno oslonjenih na jezik djela Vuka Karadžića (1787. – 1864.), dotično na stiliziranu folklornu novoštokavštinu i jezik djela malobrojnih pisaca koji su pisali »poput Vuka«.

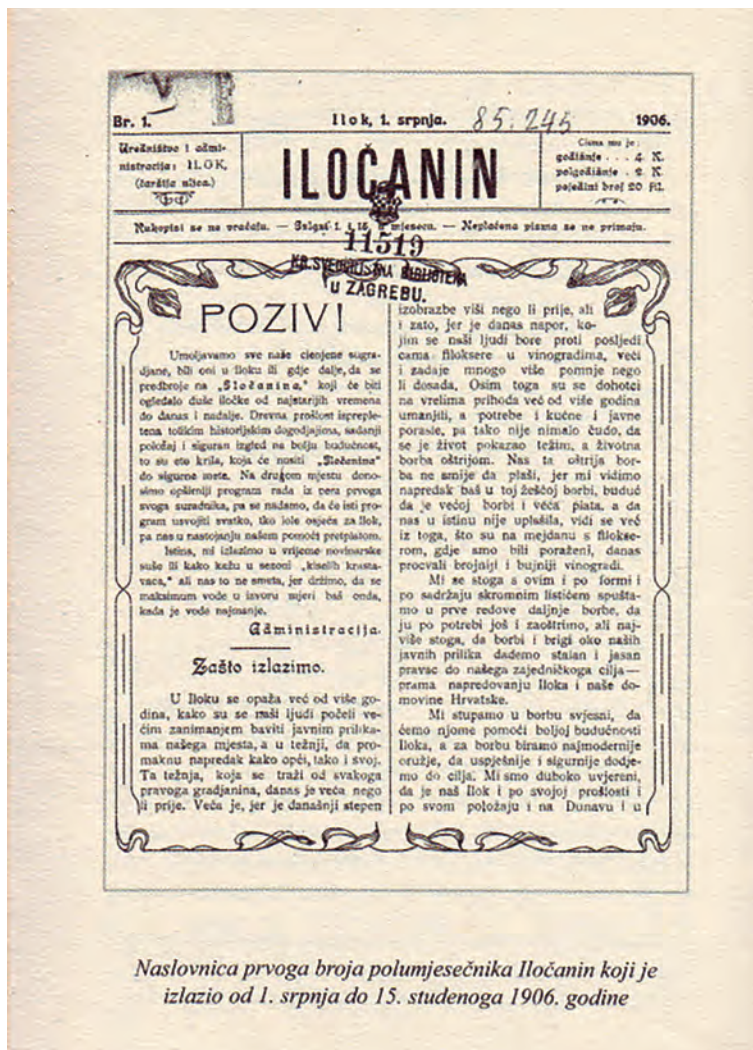
Konačno, na pragu XX. stoljeća pojavio se Rječnik hrvatskoga jezika (knj. I-II, Zagreb, 1901.) za koji je građu počeo prikupljati Ivan Broz (1852. – 1893.), a nakon njegove smrti dovršio ga je Franjo Iveković (1833. – 1914.). U rječniku je korpus spomenutoga novoštokavskog korpusa ispisan tako podanički vjerno da je V. Jagić mogao ustvrditi kako to djelo »...ne zadovoljava naša očekivanja i zaostaje daleko za modernim tokom književnog jezika...«, dok je jedan srpski kritičar prigovorio da su u rječniku skupljeni i obrađeni »srpska muka, srpski trud, srpski jezik pod imenom hrvatskim«.

¹ Pročitano na osmim Danima Julija Benešića u Iloku 25. listopada 2008. Objavljeno u: Marko Samardžija, *Devet iločkih priopćenja i jedno warszawsko*, Muzej grada Iloka, Ilok, 2010., str. 85–90.

Utjecaj vukovaca, potpomagan i potpomognut prvo unionističkom, a potom i politikom »novoga smjera« hrvatsko-srpske koalicije, uza sav stručni autoritet svojih protagonista ipak nije bio dovoljan da iz hrvatske jezične prakse odmah i bez ostatka ukloni sve nekoliko desetljeća oblikovane tekovine zagrebačke filološke škole kao organskoga produžetka preporodnih nastojanja. Utjecaj je vukovskih izdanja vrlo brzo postao zamjetan u onim područjima koja je »nadzirala« vlada (školstvo, udžbenici, vladina izdanja), ali su u drugim tiskovinama još dugo u XX. stoljeće, makar i nedosljedno, živjela mnoga jezična i pravopisna rješenja zagrebačke filološke škole, što u dobroj mjeri potvrđuju pravopis i jezik kratkotrajnoga (izlazio od 1. srpnja do 15. studenoga 1906.) polumjesečnika »Iločanin«, toga »skromna listića« kako ga je u uvodnom članku nazvao njegov vlasnik, tiskar, izdavač i glavni urednik Mavro Epstein (Epštein), o čem će u nastavku biti riječi.

1. Što se slovopisa tiče, u »Iločaninu« se od Brozova pravopisa odstupa samo u neprihvatanju »precrtanoga d«, tj. đ / Đ, umjesto kojeg se piše dj ili, vrlo rijetko, gj, npr. sugradjani (1/1), udjoše (1/3), takodjer (1/3), međjutim (2/2), ladja (2/4, 3/1), ledja (3/3), gradjanstvo (3/4), groždje (3/5, 6/3) odn. Angjelko (2/5). (Prva se znamenka odnosi na broj »Iločanina«, a druga na stranicu u tome broju.)

2. Dugi refleks jata piše se dvojako, nerijetko u istome članku: ili kao ie ili kao ije. Tako npr. imamo: cienjen (1/1), mnienje (1/2), cieli (1/2), cielost (1/2), rieči (1/2, 2/1), siečanj (1/2), snieg (1/2) viesti (1/2), iznieti (1/2), dieljenje (1/3), sieno (1/4), liečnik (1/5), opredieljeni (2/2), uvijek (2/4), unapried (2/4), promieniti (3/1, 9-10/1), opredieliti (3/1), vrieme (3/3), naviestiti (4/2), sieno (4/2), cripom (4/2), zviezda (6/1), ciev (6/4), vriednost (6/6), zahtieva (9-10/3), pokriepio (9-10/3), presvietli (9-10/4), ali i vrijeme (1/1), lijepa propovijed (1/3), vrijednost (3/1), odijelo (3/2), pa Sriem i Srijem (3/1), lijepim riječima (4/3), smiješna (6/5) itd. Riječi s dugim refleksom jata u finalnoj poziciji pišu se uglavnom s ije, npr. prije (1/1, 1/5), poslije (1/5), dvije (2/4), ponajprije (3/3), ali i prie (6/1). Neke se riječi pišu s je gdje bi se očekivalo ie ili ije, npr. povjest (1/2, 2/1, 3/3), povjesnim (4/4), pomješšan (1/2), primjetiti (1/4) doprinjeti (1/4), korjen (2/1), zahtjevati (2/4), izvjestio (2/4), propovjedi (9-10/4), namjenjen (9-10/4), a neke s refleksom e, npr. toplomer (3/6, 4/5), posledica (9-10/6).

3. Druga važna značajka fonološkoga pravopisa, provođenje glasovnih promjena unutar riječi, u »Iločaninu« se također ne provodi dosljedno. Nedvojbeno preteže fonološko pisanje, npr. opširniji (1/1), društvu (1/2), napretku (1/2), općina (1/2), besposlica (1/3), srce (1/3), izdaci (2/2), pothvat (2/3), opstanak (2/5), ali ima dosta primjera u kojima se glasovne promjene ne provode, npr. neobhodno (1/4), podpuno (1/5, 2/4), svakovrstne (1/6), vlasnik (1/6), odkup (2/2), izdatci (2/2, 6/2, 9-10/1), dohodci (2/2), društvo (2/4, 3/4), bezplatno (2/4, 2/5), odhrvati (4/1), predhodnica (6/1), doplatci

(6/2), nizki (9-10/1), izhoditi (9-10/1), izkusnoga (9-10/4). Bilježimo dva primjera u kojima se ne provode morfologijom uvjetovana sibilizacija: brigi (1/1), odluki (9-10/2) kao i jedan pogriješan primjer (razvjeta, 9-10/2), istina uz pravilan fonološki (rasvjeta, 3/2). Usput, zabilježeno je nekoliko primjera nesigurnosti u pisanju *ć* i *č*, npr. sušićav (1/4), pućanstvo (1/4), krojać (1/6), stoćarstvo (9-10/1) kao i obećali (2/2), biti će (2/3), čuška (2/5), kuće (3/6), Šamšalovića (3/6), svećenstvo (9-10/4), način (9-10/4).

4. Po svojim morfološkim i sintaktičkim značajkama članci objavljeni u »Iločaninu« jedva da odstupaju od stanja u suvremenome hrvatskom standardnom jeziku. Nigdje ni traga tzv. starim nastavcima oko kojih su hrvatski filolozi polemizirali sve od početka osamdesetih godina XIX. st. Tek nekoliko riječi s dijalektnom fonološkom značajkom, npr. bunareva (1/3), odma (2/1), niko (2/1), kašnje (2/1), ocevi (4/1), izvorozi (9-10/3), jedna riječ s dočetcim -h (svijuh, 1/4), dvije-tri nedosljednosti oko izvedenica s dočetcim -ona/-onica (štediona, 2/5, gostiona, 2/6), štediona (6/4), ali kupaonica (3/4).

5. Što se leksika tiče, u njem je najočitiji otklon od pučkoga (»narodnoga«) koje su zagovarali vukovci. Najlakše se zapažaju stariji hrvatski upravno-pravni nazivi, npr. tecivarina (1/3), porezovnik (1/3), uručnica (1/6), dugovina (2/3), neshodnost (2/5), nažigač (3/2), nadredar (3/3), svratište (3/4), jeftimba (3/4), utok (9-10/2). Uočili smo i nekoliko dijalektizama, npr. jendek (2/5), bóca (3/5), čmiliti (4/1), galeta (2/3), kaja (4/3), strnjak (6/2), masulj (6/3), utok (6/5), dostalac (9-10/5). Spomena je vrijedna vjerski nerazgraničena uporaba leksema manastir (3/3) i samostan (3/4) te prisutnost nekih riječi koje danas ne pripadaju aktivnomu leksiku hrvatskoga jezika, npr. stepen (1/1), pláta (1/1), pendilski (1/6), lih (2/2), uzgajač (2/3), vicinalni (2/3), parovozni (2/3), olin (9-10/4), starosta (9-10/5).

6. Ova kratka raščlamba jezika i pravopisa kratkovjekoga polumjesečnika »Iločanin« jasno pokazuje da je i desetljeće i pol nakon što je Brozov fonološki pravopis postao službenim u praksi ostalo poprilično šarenilo kao jasan dug navikama stečenima u okviru nefonološke pravopisne tradicije.

Nasuprot tomu novoštokavska je gramatička (tj. morfološka i, posebno, sintaktička) norma već posve prevladala za razliku od leksičkih rješenja koja u osnovi slijede utrenik iz vremena leksičke obnove i popune hrvatskoga u drugoj polovici XIX. st., a ne onaj, godinom izdanja znatno bliži, Broz-Ivekovićeve rječnika.